

GÜNDELİK YAŞAMDA İŞLEVSEL OLARAK KULLANILAN TÜRK ATASÖZLERİNDE ÇOCUK İMGELERİ

Recep ERCAN

Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, rercan@gmail.com

Özet

Türk toplumunda çocukluğun tarihini izlemenin yollarından biri çocuk temalı Atasözlerinin incelenmesidir. Türk toplumunun çocuk ve çocukluğa ilişkin görüşlerini yansıtan atasözleri, ataların derin gözlem ve deneyimlerinden ders çıkarmamıza ve tarihsel-kültürel okumalar yapmamıza imkân sağlamaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, anne babaların çocukları anlatmak için gündelik yaşamda kullandıkları atasözlerinde çocuk ve çocukluk kavramlarının nasıl ele alındığını ortaya çıkarmaktır. Çalışma kapsamında öncelikle, anne babaların gündelik yaşamda en çok kullandıkları çocuk temalı atasözleri araştırmamızın temel veri kaynağı olarak belirlenmiştir. Ardından Türkiye'nin farklı bölgelerini temsil edecek şekilde mail, telefon ya da görüşme yoluyla 454 adet atasözü derlenmiştir. Derlenen atasözlerinin, Ömer Asım Aksoy'un Atasözleri ve Deyimler Sözlüğüne bakarak doğru kullanımları kontrol edilmiştir. Ardından çocuk temalı atasözlerinin kelime sıklıkları belirlenmiştir. Sonraki aşamada, çocuk temalı atasözleri alt temalara göre sınıflanarak çocuk ve çocukluk kavramlarının ele alınışı çözümlenmiştir. Çalışmada çocuk temalı atasözlerinin oldukça yaygın kullanıldığı, atasözlerini oluşturan kelime grubu içinde hayvan metaforları ve aile bireylerinin sıkça kullanıldığı, Türk toplumunun çocuğa değer verdiğini, buna karşılık toplumsal cinsiyet açısından ayrımcı tutumun ağırlıkta olduğu, çocuğun içinde bulunduğu özgürlükçü ortamın ya da ebeveyn tutumlarının hoş karşılanmadığı sonuçları elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Atasözü, çocukluk, çocuk imgesi.

CHILD IMAGES IN TURKISH PROVERBS FUNCTIONALLY USED IN DAILY LIFE

Abstract

One way of tracking the history childhood in Turkish society is to examine child-themed proverbs. Proverbs that reflect the views of Turkish society with regard to children and childhood enable us to take lessons from profound observations and experiences of our ancestry and develop historical and cultural understandings. The main aim of this study is to reveal how the concepts of child and childhood are used in the proverbs parents use to talk about children in their daily lives. To this end, initially child-themed proverbs parents use most frequently were determined as the main data source of the study. Later on, 454 proverbs were compiled via phone, e-mail or face-to-face. The accurate use of the proverbs compiled were determined by looking up the Dictionary of Proverbs and Idioms by Ömer Asım Aksoy. After that, the frequency of the words in the proverbs was determined. In the next stage, child-themed proverbs were classified in terms of sub-themes and the way the concepts of child and childhood handled was analyzed. In this study, it was determined that child-themed proverbs were used rather commonly and that animal metaphors and family members are used frequently among the word groups that make up the proverbs. Besides, it is concluded that Turkish society attaches importance to children but gender discrimination is also seen frequently and that liberal atmosphere the child lives in or parental attitudes that promote freedom are not held with.

Key Words: Proverbs, childhood, the concept of child

Giriş

Atasözleri, toplumun yüzyıllar boyunca edindiği gözlem ve deneyimlerin sonucu oluşan, ortak duygu ve düşünceleri ifade etmek için söylenmiş kısa, özlü ve kalıplaşmış sözlerdir (Korkmaz, 2007). Kültürün aynası olarak kabul edilen atasözleri, temsil ettiği milletin çeşitli konulardaki görüş ve düşüncelerini, değer yargılarını yansıtmaları bakımından önemlidir. Atasözleri, asırlar boyunca toplumların karşılaştıkları olaylar ve tecrübelerden ders alınarak ortaya konmuş, benimsenmiş ve sonraki nesillere devredilmiştir. Bu kısa ve özlü sözlerde felsefi derinlik, estetik duygu ve fikir yoğunluğu vardır. Toplumlar sosyal hayatın çeşitli olayları karşısında düşünmüşler, gözlemlemişler ve uzun denemelerden sonra bu sözleri ortaya koymuşlardır.

Atasözleri, ataların zengin tecrübelerinden, denemelerinden ve yaşantılarından süzülerek geldiği için yol gösterici ve akıl verici yargılar/öğütler içerir. Atasözleri, sözlü gelenek içerisinde ağızdan ağza ve nesilden nesle aktarılan; bazen yalın bir cümle halinde, bazen söz sanatlarıyla örülü; eğitici, öğretici ve uyarıcı tarafları ağır basan; hikmet, düşünce ve öğüt yüklü anonim nitelikli özlü sözler olarak karşımıza çıkmaktadır. Atasözleri, tecrübî olarak yaşamdan doğmuş, dil aracılığıyla kültürün bir parçası haline gelmiş, kişilerarası iletişim süreçlerinde aktarıldıkça anlam kazanmış, insanî bir kaygının/duyarlılığın ürünleridir. Halkın hayatından damıtılmış tecrübeleri yansıtmaları itibarıyla atasözleri, günlük hayatta mantık yürütmek için kullanılan çok yönlü bir araçtır (Karadağ, 2013). Atasözleri bir ulusun düşüncelerini, yaşayışlarını, inanışlarını ve geleneklerini yansıtır. Bu bağlamda her atasözünü kendi ulusunun damgasını taşır (Aksoy, 1998: 27).

Atasözleri, tarihsel ve kültürel bir içeriğe sahiptir. Toplumun kültür tarihiyle ilgili önemli ipuçları vermektedir (Aksan, 2007). Atasözleri, tarihsel süreçte ve yaşantı sonucu oluşması nedeniyle toplumun yaşam şeklinin ve zihin dünyasının çözümlenmesi açısından önemli bir veri kaynağı olarak görülebilir. Atasözlerinin tematik olarak incelenmesi, toplumun incelenen tema hakkındaki bakış açısını ortaya koymaktadır. Türk atasözleri tema açısından geniş bir yelpaze oluşturmaktadır. Yurtbaşı (1994), Türk atasözlerini konularına göre 172 başlık altında sınıflandırmıştır. Bu sınıflamada yer alan temalardan biri de 'çocuk'tur. Çocuk için söylenmiş atasözlerinin çözümlenmesi, geleneksel Türk kültürünün çocuğa ve çocukluğa bakışını da ortaya koyacaktır (Karadağ, 2013: 110).

Çocuk, biyolojik özellikleri itibarıyla tüm dünyada ortak bir bakışı yansıtırken çocukluk, tarihsel ve kültürel bir inşadır. Çocukluk çağlar boyunca değişime uğramış ve toplumdan topluma farklılık göstermiştir. 20. yüzyılın başlarından itibaren çocuklara ait olumsuz ilgiler modern aile ile birlikte değişmeye başlamıştır. Key'in "çocuk asrı" olarak adlandırdığı bu dönemde çocuk, toplumun geleceğini belirleyen önemli bir değer olarak görülmeye başlanmıştır. Çocukluğun keşfi modern zamanları işaret etmekle birlikte toplumsal ve kültürel farklılıklara göre zamanla değişim göstermiştir. Bu çerçevede çocukluk, bir yaşam evresi ve bir imgeler bütünü olarak ekonomik ve siyasal süreçlerden etkilenmiştir. Nitekim Batı'da ekonomik gelişme çocukluk deneyimini işten okula yönlendirmiş, çocukluk düşüncesini de

bağımlılık dönemi olarak belirlemiştir (Onur, 2007). Yenidünyada çocuk kültürü diyebileceğimiz bir yöneliş ortaya çıktı. Sanayileşme sonrası teknoloji, kültürün yaygınlaşmasını hızlandırdı. Çocuk edebiyatı, çocuk psikolojisi, pedagoji ve çocuk sosyolojisi adeta evrensel bir çocuk politikasının taşıyıcıları oldu (Şirin, 2006).

Çocukluk çağı ile ilgili belirsizlik toplumda farklı görüşlerin oluşmasına sebep olmuştur. Bir görüşe göre çocukluk, iş ve ekonomik sorumlulukların dışında oyun ve eğitim dönemi ile sınırlı tutulması gerekir. Diğer görüşler ise çocukların ailede korunması düşüncesinden hareketle onların siyasal, entelektüel, cinsel ya da ekonomik varlıklar olarak hareket etme becerilerinin olmadığını belirtmektedir (Marshall, 1999: 120). Eğer çocukluk oyun ve öğrenim yıllarını kapsayan tüketici dönemle tanımlanırsa üst sınır belirsizleşmektedir. Ekonomik güçsüzlüklerin daha hissedilir olduğu kırsal kesimlerde ise çocuklar doğrudan üretime katılarak aile refahına katkıda bulunmaktadır. Bu durumda sınır daha aşağılara çekilebilmektedir. Çocuk açısından bu belirsizlik yaşı ne olursa olsun, evlilik ve çalışma hayatıyla sona ermektedir. Kısaca, bir yaşam dönemini ve bu dönemin özelliklerini kapsayan çocukluk, çocukların doğasını ve toplumun diğer üyeleriyle ilişkilerini tanımlayan bir soyutlama, bir fikirler ya da kavramlar takımı olarak kabul edilmektedir (Wynes, 2006'dan akt. Onur, 2007).

Çocuk kavramı, çocukluk çağı gibi belirsizlik ve çelişkilerle yüklüdür. Çocuk küçüktür ve akli ermez; güçsüzdür, bilgisizdir, saftır. Bu nitelikleri taşıyanlara da "çocuksun", "çocukluk etme!" denir. Görüldüğü gibi çocuk ve çocukluk kavramının sınırı toplumsal statünün en alt birimini teşkil edecek şekilde yetişkinler tarafından belirlenmiştir (Yörükoğlu, 1984: 4). Bu durumda çocuk, toplumda yetişkinlerle aynı ölçüde tam bir ekonomik ve hukuksal statü kazanamamış, olgunlaşmamış, reşit sayılmayan küçük bir yurttaş olarak görülmektedir (Marshall, 1999: 120).

Çocuklar biyolojik özellikleri ve ihtiyaçları bakımından dünyanın her yerinde benzer / ortak özelliklere sahiptir. Çocukluk ise, toplumsal yaşamın biçimlendirdiği sosyokültürel bir inşadır. Çocukların nasıl tasarlandığı ve nasıl algılandığı her zaman toplumsal-tarihsel bir bakış açısını yansıtmıştır (Elkind, 2001; Ercan, 2005; Kağıtçıbaşı, 2000). Modern çocukluk yaratımı olan bu görüş, çocukluğun yetişkinlikten tamamen farklı olduğu görüşüne dayanır. Modernliğin ürettiği evrensel çocukluk doğası, ulusal ve kültürel farklılıklar nedeniyle değişime uğramıştır. Buna gerekçe oluşturan etkenlerin başında çocukların sahip olduğu farklı sosyalizasyon süreçleri gelmektedir (James ve Prout, 1990: 1-8). Bununla birlikte, çocukluk karmaşık olduğu kadar anlaşılabilir bir kategoridir. Tüm çocuklar bir ülkeden diğerine farklılık gösterse de özünde bütün çocukların bilinçaltı ortaktır. Nitekim bütün dünya dillerinde anlatılan öyküler ve masallar şaşırtıcı bir biçimde birbirine benzemekte ve benzer zihinsel kalıplarla hareket etmektedir. Benzer kalıplar atasözleri içinde geçerlidir. Bu durum, evrensel çocukluk doğası ile ilgili olduğu kadar, kültürlerin ve medeniyetlerin etkileşim içinde olmalarından da kaynaklanmaktadır.

Toplumsal bir kategori olarak çocukluğun aile ve millet hayatında önemi büyüktür. Çocukları önemsemeyen toplumların ne insan sermayeleri gelişir ne de geleceği olur; çocuk gelecek demektir. Türk toplumunun çocuğa, onu sevmesine

karşın, gerekli ilgi ve desteği çoğu zaman gösterdiğini söylemek zordur. Üretim ve tüketimin bir parçası hâline getirilen çocuk, biyolojik özellikler ya da sosyal statüsünden kaynaklı olarak dikkate alınmayarak istismar edilmiştir. Nitekim çocukları olumlu ve olumsuz özellikleriyle anlatan çok sayıda atasözü vardır. Atasözlerinin, toplumun çocuklardan beklentisini, ideal çocuk anlayışını / fikrini, aile ve çocuk ilişkilerini yoğun olarak işlediği görülmektedir. Atasözleri bir milletin duygularını, düşüncelerini, gözlem ve deneyimlerini en iyi yansıtan folklorik malzemedir. Dolayısıyla toplumun çocuklara bakışını anlamamanın bir yolu da, çocuk temalı atasözlerine bakmaktır. Atasözleri, bir toplumun tarihsel ve kültürel mirasını günümüze taşıyan söz varlıklarıdır. Atasözlerinin temel işlevi, kültürü yeni kuşaklara aktarmak ve kendini yeniden üretmektir. Bir toplumun kültürel kodları atasözlerinde saklıdır. Atasözlerinde çocuk ve çocukluğun nasıl ele alındığının bilinmesi, kültürün çocuğa ve çocukluğa bakışını da ortaya koyacaktır. Çünkü atasözü, kültürel geçmişi göz önünde bulundurarak bir düşünceyi veya yargıyı desteklemek ya da karşı çıkmak için aktarılır (Başgöz, 2006: 88).

Çalışmanın temel amacı toplumsal yaşamda çocuğa ve çocukluğa bakışı, gündelik yaşamda kullanılan atasözleri üzerinden çözümlemektir. Bu amaçla çalışmada gerçek hayatta kullanılan çocuk temalı atasözlerine ulaşılmaya çalışılmıştır. İnsan bilincini şekillendiren toplumsal kalıp yargılar olması sebebiyle gerçek yaşamdan derlenen çocuk temalı atasözlerinin çözümlenmesi, Türk toplumunda çocuğun nasıl tanımlandığı ve çocuk ve çocukluğa ilişkin anlamların nasıl yapılandırıldığı hakkında fikir verecektir. Bu bilgiler / fikirler, çocuklara yönelik sosyal politikaların belirlenmesinde rehberlik edebilir.

Yöntem

Araştırmada, çocuk temalı Türk atasözlerinde çocuk ve çocukluğun nasıl tanımlandığı ve yapılandırıldığını anlayabilmek için, algı ve olayların gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına olanak sağlayan ve derinlemesine analiz yapabilme zemini oluşturan nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırmalar özellikle “nasıl” ve “niçin” sorularına cevap arayarak araştırılan sosyal olay ya da olgunun derinlemesine incelenmesine imkân verir (Kümbetoğlu, 2005).

Çalışmada, nitel araştırma desenlerinden kültür analizi kullanılmıştır. Kültür analizi, bireysel algı ve davranışın olduğu kadar toplumsal davranış, yapı, işleyiş, değerler, normlar gibi kültürel öğelerin tanımı ve analizi üzerine odaklanır (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Kültür, Bir grup insanın paylaşılan tutumlarını, değer yargılarını, normları, uygulamalarını, etkileşim ritüellerini, bakış açılarını, dillerini ifade eder (Johnson & Christensen, 2014: 48)

Araştırmanın verileri nitel araştırma tekniklerinden olan doküman incelemesi yoluyla elde edilmiştir. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2005).

Araştırmada veri kaynağı olarak kullanılan atasözleri, Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi Okulöncesi Öğretmenliği Anabilim Dalında öğrenim

gören 4. Sınıf öğrencilerinin kendi ailelerinden doğrudan görüşme, telefon ve mail yolu ile elde ettikleri verilerden oluşmaktadır. Araştırma kapsamında öğrencilerimizin ebeveynlerinden ya da aile büyüklerinden çocukla ilgili en çok kullandıkları atasözlerini söylemeleri istenmiştir. Bu yolla 118 deneye ulaşılmış ve çocuk temalı toplam 454 adet atasözü toplanmıştır. Bu şekilde derlenen atasözleri, Ömer Asım Aksoy'un (1998) *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* çalışmasına dayanarak doğru kullanımları kontrol edilmiştir. Örneklem alanına giren deneklerin demografik özelliklerine bakıldığında 45 yaş üstü anne-baba, büyük anne ve büyük baba, az sayıda komşu ve akrabalardan oluşmaktadır. Verilerin en önemli özelliği, doğrudan canlı kaynaktan toplanması ve gündelik yaşamda kullanılan atasözleri olmasıdır. Ayrıca, veriler Türkiye'nin farklı bölgelerinde yaşayan kişilerden toplandığı için, Türkiye Türkçesinde söylenmiş atasözlerini yeterince temsil ettiği düşünülmektedir. Bilgisayar ortamına aktarılan atasözlerinden mükerrer olanları ayıklanmış, geriye kalan toplam 153 atasözü çözümlenmeye tabi tutulmuştur. Çözümlenmeye tabi tutulan atasözleri içeriklerine göre kategorilere ayrılmıştır. Her bir kategoriye oluşturan çocuk teması kendi içinde çözümlenmiş, günümüz bakış açısıyla karşılaştırılmış ve yorumlanmıştır.

Bulgular ve Yorumlar

Çocuk temalı Türk atasözleri söylenene göre "çocuğa söylenen, çocuğun ağzından söylenen ve çocuk hakkında söylenen" olmak üzere üç grupta toplanmaktadır (Karadağ, 2013). Çalışmamızda amaca uygun olması bakımından sadece çocuk hakkında söylenen atasözleri inceleme kapsamına alınmıştır. Bu çerçevede incelemeye tabi tutulan atasözleri beş tema altında gruplanmış ve ayrı ayrı analize tabi tutulmuştur. Ardından bu temalar birleştirilmiş ve yorumlanmıştır. Ayrıca, Türk atasözlerinde mevcut çocukluk imgesi, günümüz bakış açısıyla karşılaştırılmıştır. Atasözlerinde çocuğu ve çocukluğu tanımlayan / ele alan kavram çeşitleri çıkarılmıştır. Bu kavramların bir kısmında hayvan ve eşya metaforları kullanılırken, kelime sıklığı bakımından aile bireyleri önemli bir yoğunluğu oluşturmaktadır. Aile bireyleri arasında en sık kullanılan sözcükler şunlardır: Ana (16), baba (11), çocuk (72), evlat (6), kız (26), oğul-oğlan (29). Aşağıdaki tabloda veri kaynağı olarak anne babalardan toplanan atasözlerinin frekans dağılımı verilmiştir. Bir defa kullanılan atasözleri (104 adet) tabloda yer almamıştır.

Tablo 1: Anne Babalar Tarafından Kullanılan Yaygın Atasözleri

Atasözleri	f
Abdal düğünden çocuk oyundan usanmaz.	15
Aç aman bilmez, çocuk dur bilmez.	24
Ağaç yaşken eğilir.	2
Ağlamayan çocuğa meme vermezler.	14
Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al.	5
Atlı itli sığmış, bir çocuk sığmamış.	3
Baba borç yapar çoluk çocuk aç yatar.	2
Babası oğluna bir bağ bağışlamış, oğlu babasına bir çingil üzüm vermemiş.	7

Besle büyüt danayı, tanımasın anayı.	7
Çocuğa iş buyuran ardınca kendi gider.	32
Çocuğun bulunduğu yerde kov olmaz.	8
Çocuğun ile kocanı övme yüzünü kara çıkarır.	2
Çocuğun mu var, derdin var.	2
Çocuğun yediği helal, giydiği haram.	12
Çocuk akli it akli .	2
Çocuk büyür, deli uslanır.	2
Çocuk büyötmek taş kemirmek.	8
Çocuk düşe kalka büyü.	10
Çocuk nerede, pasak orada.	3
Çocuk seversen kucakta, koca seversen döşekte.	6
Çocukla çıkma yola ya testiği alır kaçar ya şapkasının içine sıçar kaçar.	2
Çocuklar yata yata büyür, ihtiyarlar yata yata ölür.	2
Çocuksuz ev meyvesiz ağaç gibidir.	3
Çocuktan al haberi.	7
Çok çocuk anayı şaşkın, babayı düşkün eder.	3
Dedesı koruk yer, torununun dişi kamaşır.	2
Doğmamış çocuğa don biçilmez.	15
Ebe çok olunca çocuk ya kolundan gelir, ya bacağından.	2
Keçi nereye çıkarsa oğlağı da oraya çıkar.	4
Kız anadan öğrenir kapı gezmeyi, oğlan babadan öğrenir sofrayı yazmayı.	2
Kızını dövmeyen dizini döver.	4
Kitapsız büyüyen çocuk, susuz yetişen fidana benzer.	2
Kurt kocayınca kuzunun maskarası olurmuş.	2
Oğlak olsunda oğlak bokundan olsun.	2
Oğlan bir gerek, ocak kor gerek.	2
Oğlan dayıya, kız halaya çeker.	2
Oğlan doğuran övünsün, kız doğuran dövünsün.	2
Olacak oğlan okundan belli olur.	2
Otu çek köküne bak.	3
Öksüz çocuk göbeğini kendi keser.	5
Su küçüğün, sofrayı büyüğün.	4
Yağmur yağıp durmaz, çocuk uslu durmaz.	4
Yavrumun yavrusu, yarısı da yılanın yavrusu.	2
Yaza çıkardık danayı, beğenmez oldu anayı.	5

Tablo 1’de anne babaların gündelik hayatta çocuklara yönelik en sık kullandığı atasözleri görölmektedir. Abdal düğünden, çocuk oyundan usanmaz (15). Aç aman bilmez, çocuk dur bilmez (24). Çocuğa iş buyuran ardınca kendi gider (32). Çocuğun bulunduğu yerde kov olmaz (8). Çocuğun yediği helal, giydiği haram (12). Çocuk düşe kalka büyür (10). Doğmamış çocuğa don biçilmez (15). Besle büyüt danayı, tanımasın anayı (7). Babası oğluna bir bağ bağışlamış, oğlu babasına bir çingil üzüm vermemiş (7). Çocuktan al haberi (7). Bu atasözlerinde çocuğun yaramaz, yetersiz ve güçsüz doğası öne çıkarılmıştır. Ayrıca çocuğun oyun çağı ile özdeşleştirilmesi, güven kavramıyla ilişkilendirilmesi, hatta yerilmesi ilgi çekicidir.

1.Çocuğun Ne'liğini Tanımlayan Atasözleri

Çocuğu ve çocukluğu tanımlayan atasözleri toplam 44 adettir. “Çocuk nedir?” sorusuna cevap niteliğinde olan bu atasözleri, kültürün çocuğa bakışını ortaya koymaktadır. Çocuk, biyolojik özellikleri itibarıyla evrensel bir algıya sahiptir. Ancak farklı sosyalizasyon süreçleri söz konusu olduğunda bir kültür çocuğu ile karşılaşırız. Tarihsel ve kültürel bir inşa olarak çocuk, evin neşesi, mutluluğun meyvesi, geleceğin teminatı, bugünün küçüğü yarının büyüğüdür. Açıkçası çocuk zihinsel bir algıdır. Bir takım gözlem ve pratiklerin ürünüdür. Atasözlerinin bu gözlem ve pratikleri yeterince yansıttığı görülmektedir. Analiz birimi olarak çocuk ve çocukluğu tanımlayan atasözleri şu başlıklar altında toplanabilir:

1.1. Soyun devamı olarak çocuk:

Çocuğu anlamak ve anlatmak için soyu önemli bir kavram olarak gören atalar, çocuğun sahip olduğu özellikler konusunda gözlem ve düşüncelerini atasözleri ile aktarmışlardır. Günümüze kadar aktarılan bu sözler çocukları anlamak için hala önemli bir kaynak olarak başvurulmaktadır. “İnsan yedisinde ne ise, yetmişinde de odur” sözünden de anlaşılacağı gibi, doğuştan getirilen ya da çocuklukta kazanılan davranışların bir kısmı ileriki yaşlarda da kalıcı olmaktadır. Atalar, çocukların sahip olduğu pek çok karakteristik özelliğin doğuştan geçtiğine inanmışlardır. Bu nedenle babasının oğlu babasına benzeyebilirdi. “Ata oğlu ataç doğar” sözü bu duruma açıklık getirmektedir. Türk kültüründe “Soydur çeker, huydur geçer.”, “Meyve ağacından uzak düşmez.”, “Oğlak anasını, inek danasını bilir.”, “Dedesi koruk yemiş, oğlunun dişi kamaşmış”, “Olacak oğlak okundan belli olur.”vb. atasözleri soyaçekimin önemini ortaya koymaktadır. Çocuğun sosyalleşmesinde, karakter kazanmasında çevre de etkilidir. Ancak doğuştan kazanılan özellikler istisnalar dışında kolay kolay değişmemektedir. Çocuk, hem huy hem de fiziki olarak anne babaya ya da yakın akrabalara benzemektedir. Nitekim “Kız halaya, oğlan dayıya benzer” atasözü herkes tarafından yaygın bir kabul görmüştür. Oğlan çocuğunun dayıya, kız çocuğunun halaya çekmesi sadece genetik benzerliği ortaya koymaz; onun hareket ve tavırlarına da dikkat çeker. “Ağaca çıkan keçinin minareye çıkan oğlağı olur.”, “Adam olacak çocuk, nigahından (doğuşundan) belli olur.”, “Deli inekten akıllı dana çıkar mı?”, “Cins horoz yumurtada (iken) öter.” vb. atasözleri, kalıtımın çocuk üzerinde etkisini ortaya koyan söz varlıklarıdır. Bir kimse hakkında bir gözleme sahip olmak istendiğinde atalar, “Otu çek köküne bak” demişlerdir. Ancak ataların bu genellemeleri her zaman geçerli olduğu anlamına gelmez. “Ak koyunun kara kuzusu (da) olabilir.” atasözünde olduğu gibi iyi ana-babadan kimi zaman kötü huylu çocuklarda olabilir.

1.2. Yetersiz-aklı ermez biri olarak çocuk:

Çocuklar bazı durumlarda kendinden beklenmedik özellikler gösterince şaşkınlığımızı gizleyemeyiz ve sanki “büyümüş de küçülmüş” deriz. Çocukların bu durumu, içinde buldukları döneme ilişkin beklentinin dışında karşılanmıştır. Nitekim “Bacak kadar boyu var, türlü türlü huyu var.” sözü, beklentilerin dışındaki çocuk davranışlarına yetişkinlerin gösterdiği şaşkınlık olarak kabul edilebilir. Türk atasözlerinde çocuğu yücelten yetenekli / yeterli çocuk imgesi fazla yoktur.

Çocukların güçsüz fiziki özellikleri ve küçük statüleri onları çoğu zaman toplumsal hiyerarşinin en alt basamağına yerleştirmiştir. *“İtle çocuğa güven olmaz.”* atasözünde çocuk aslında itle karşılaştırılmış ve itibarsızlaştırılmıştır. Çünkü itin ne zaman ısıracağı belli olmadığı için çocukların da ne zaman ne yapacağı belli olmaz. Ataların, çocukluğu yetişkin dünyasının dışında tanımlamaları, hatta onları değersizleştirmeleri onlara duyulan güvensizliğin bir sonucudur. Çünkü çocuklar sır saklamayı beceremezler; uluorta konuşurlar. Bu yüzden *“Çocuktan al haberi.”* demişlerdir. *“Çocuğun bulunduğu yerde dedikodu olmaz”* ya da *“Çocuğa iş buyuran, ardına kendi düşer”* atasözlerinde çocuklara duyulan güvensizlik açıkça görülür. Çocuğun üstesinden gelemeyeceği bir işi yükleyen kimse, bunun farkına vardığı anda, onun arkasından gitmek ve işle ilgilenmek zorunda kalır.

Çocukla çocuk olunmaması gerektiğini öğütleyen atalar, sanki çocuğun aklını küçümsemiş ve değersizleştirmiştir. *“Çocuk akli it akli.”*, *“Çocukla itin hatırı olmaz.”*, *“Çocukla şaka olmaz.”*, *“Çocuğun kol mesafesinden uzak dur.”*, *“Çocuk çamaşırı tasta, ekmeği saçta bırakır.”*, *“Çocuğun mu var derdin var.”*, *“Çocuk ile yoğurt yiyen elbette ağzına yüzüne bulaştırır.”*, *“Çocukla aşık atılmaz.”*, *“Çocukla gitme yola, başına getirir bela.”* *“Çocuğun ile kocanı övme yüzünü kara çıkarır.”*, *“Çocuk şurada söyler şurada unuttur.”*, *“Besledik büyüttük danayı, şimdi tanımaz oldu anayı babayı.”*, *“Baba oğluna bir bağ bağlamış, oğlan babaya bir salgım üzüm vermemiş.”* vb. atasözleri çocukluk döneminin özelliklerine olumsuz bir bakışı ortaya koymaktadır. Çocukluğun sosyal statüsü ve fiziksel özelliklerinden kaynaklanan dezavantajlı durumu, yetişkinler tarafından akli ermeyen, sorumsuz, işe yaramayan, tüketici ve güven duyulamayacak bir kişi olarak değerlendirilmiştir.

1.3. Oyunun bir parçası olarak çocuk:

Çocuklar niçin oyun oynamak isterler? Yapacak işleri olmadığı için mi? Anne babalarının ayakları altında dolaşmasını diye mi? Elbette hayır. Oyun, çocuk için gerçek bir ihtiyaçtır ve onun bedensel, zihinsel, ruhsal ve sosyal gelişiminde önemli rol oynar. Çocukluğunda oyun oynamamış kimseler, aslında çocukluğunu hiç yaşamamıştır. Çocukluğun tanımlanmasında oyun temel bir belirleyicidir. Çocuk oyunun hem öznesi hem de parçasıdır. Herkes çocukla oynamak, vakit geçirmek ister. Çocuk sanki bir teselli ve moral kaynağıdır. Çocuk ve oyun ilişkisini vurgulayan atasözlerine bakıldığında, oyunun genellikle olumsuzlandığı anlaşılmaktadır. *“Abdal düğünden, çocuk oyundan usanmaz.”*, *“Yağmur yağıp durmaz, çocuk doğru durmaz.”*, *“Aç aman bilmez, çocuk zaman bilmez.”* sözleri, çocuğun oyunla ilişkisini ortaya koymakla birlikte, çocuğun bu özelliğini eleştirmektedir. Türk atasözlerinde *abdal* genellikle ciddiye alınmayan bir tiptir. Bu bakımdan *abdal* ile çocuğun eşleştirilmesinde çocuğun oyun oynama özelliği olumsuzlanmaktadır. Benzer biçimde *“Çocuk hanekten (oyundan), köpek ekmekten hoşlanır.”* sözünde köpek ile çocuk eşleştirilmesi, köpek metaforu üzerinden çocuğun oyun oynama özelliği değersizleştirilmektedir. *“Deli düğüne, çocuk oyuna doymaz.”* sözü de benzer biçimde *deli* metaforu üzerinden çocuğun hayatında oyunun önemi vurgulanmıştır.

Kısaca oyun çocuk için bir ihtiyaçtır. Çocuk oyunla eğlenirken birçok davranış kazanır ve sosyal beceriler geliştirir.

1.4. Sevgi kaynağı olarak çocuk:

Sevgi, bir nesne ya da kişiye bağlılık duygusudur. Gülen gözlerle bakmak, dokunmak, öpmek, kucaklamak, güzel sözler söylemek, birlikte vakit geçirmek, öncelik vermek, onu düşünmek gibi eylemler sevginin davranışa yansımış şekilleridir. Çocuk sevgisi, çocukluk duygusunun ve çocukluk bilincinin hem önkoşulu hem de kapsamı olan çocuklara yönelik olumlu duygu, düşünce ve davranışları kazanmayı gerektirir.

Çocukların anne baba ve diğer yakınlarından bekledikleri sevgi, onların gelişiminde önemli rol oynar. Aile ve toplum hayatında önemli bir yer tutan sevgi, özellikle çocuklar için ekme, su kadar yaşamsal bir değere sahiptir. Nitekim *“Çocuk temiz havaya nasıl muhtaçsa, sevgiye de aynen muhtaçtır.”*, *“Çocuk güle benzer. Sularsan açar, sulamazsan solar.”*, *“Kız bir sevgiyle doğar bin sevgiye çıkar. Oğlan bin sevgiyle doğar bir sevgiye iner.”*, *“Çocuk seversen beşikte, koca seversen döşekte.”*, *“Çocukla it, iltifata gelir”* atasözleri çocuk sevgisini ifade etmektedir.

Çocuğu sevmek, karşılıksız sevginin en kabullenilmiş şekillerinden biridir. Çocuk sevgisi, anne baba için çocuğun yetiştirilmesinde koşullu olmayan biçimde özen gösterme, koruma, empati ve iletişim kurma iç görülerine, eğitsel-gelişimsel bilgilerine sahip olmak ve bunu tutum hâline getirebilmektir. Dolayısıyla sevgi yaşanılarak kazanılır. Çocukluğunda sevgi yüzü görmemiş bir çocuğun başkalarını sevmesini beklemek saflık olur; sevgiyi tadanlar başkalarını sevebilir. *“Sen seversen yavrunu, o da sever yavrusunu.”* sözü bu gerçeği vurgulamaktadır. Çocuk sevgiyi en yakınındakilerden, özellikle annesinden görür ve tadar. *“Anasız kuzu melemez.”* sözü, annede çocuk sevginin önemini açıklamaya yeterlidir.

2.Statü Kaynağı Olarak Çocuğun Toplumsal Anlamı

Çocuğun toplumsal statüsünü tanımlayan atasözleri 13 adettir. Çocuk toplumsal ve kültürel bir inşadır. Tarihsel ve kültürel bakış açısı çocuğun toplumsal statüsünü belirler. Türk toplumu çocuğu sever, önemser; sadece gerekli özeni göstermez. *“Bugünün çocuğu yarının büyüğü.”* sözü, çocuğun toplum açısından önemini belirtir. *“Çocuk evin direğidir.”* Çünkü çocuk neslin devamında, aile içi ilişkilerde başat rolü oynar. *“Oğlanı kızı olmayan avrattan, eski hasır yeğdir.”* sözünde olduğu gibi, çocuğu olmayan kadın horlanır ve itibar edilmez. Çünkü çocuksuz ev uğursuz ve bereketsizdir. Dede Korkut hikâyelerinde de gördüğümüz bu kavrayış, genç evliler üzerinde sosyal baskıya dönüşür; çocuk yapmaları konusunda büyük bir beklenti oluşturulur. Türk toplumunda çocuğa bu denli önem verilmesine karşın çocuklar ile yetişkin dünyası arasına bir sınır konulmuştur. Çocuklar sevilir, değer verilir ancak, bazı durumlarda sınırlarını bilmeleri öğütlenir. Her konuda işe karışmaları istenmez. Atalar bu durumu *“Su küçüğün sofraya büyüğün.”* diyerek çok net ortaya koymuşlardır. Eğer çocuk, çocukluğunu bilmezse yadırganır, edepsiz/terbiyesiz olarak nitelenir. Hatta bazı alt kültür gruplarında çocuk, sık kucağa alınmaz, mesafeli sevilir. *“Çocuk seversen beşikte, koca seversen döşekte.”* diyen atalar, kadının hem kocası ile hem de çocuğu ile ilişkisini belli kurallara göre tanımlamışlardır.

Çocuğun düşük toplumsal statüsü kimi zaman eleştiri konusu olmuştur. *“Evde çocuk olmaksızın dağda domuz olmak yeğdir.”* diyen atalar, çocukların aile içi ilişkilerindeki dezavantajlı durumlarına dikkat çekmişlerdir. Çocuklar büyüklerin beklentilerini boşa çıkardıklarında ise, güven kaybederler. Bu durumu eleştiri konusu yapan bazı atasözleri şunlardır: *“Fakiri fakir eden kuru bir inat, zengini fakir eden hayırsız evlattır.”*, *“Buğdayım var deme ambara girmeyince, oğlum var deme yoksulluğa düşmeyince.”*, *“Besle, büyüt danayı; tanımasın anayı.”*, *“Yaza çıkardık danayı, beğenmez oldu anayı.”* gibi atasözleri, anne ve babaya saygının ne kadar önemli olduğunu gösterir. Türk toplumunda çocukların anne-babalarına karşı görevlerini yerine getirmemeleri hiçbir zaman iyi karşılanmamıştır. Bununla birlikte toplumda çocuğa duyulan güvensizlik onun toplumdaki değerini aşağıya çekmez; sadece alay konusu olur. Nitekim *“Eşeğe sıpan oldu demişler, sırtımdan yükümü almayacak ya önümden yemimi alacak demiş.”* sözü bunu açık biçimde ortaya koymaktadır. Bazı durumlarda ise çocukların yetişkin rolüne hazırlanırken aceleci olmaları pek hoş karşılanmamıştır. Atalara göre *“Çocuk yata yata büyür, yaşlı yata yata ölür.”* sözünde olduğu gibi olgunlaşma zaman alan bir süreçtir. Çocuğun ileride nasıl bir kişi olacağına dair beklentiler de eleştiri konusu yapılmıştır. *“Civciv yumurtadan çıkmış da kabuğunu beğenmemiş”* sözü, mütevazı davranmayan kişiler için öğretici niteliktedir.

3. Ailenin Bir Ferdi Olarak Çocuk

Çocuğun aile içi ilişkilerini betimleyen atasözü 43 adettir. Toplumun temelini oluşturan aile ve onun bir meyvesi olarak kabul edilen çocuk, geleneksel Türk kültüründe önemli bir yer tutmaktadır. Türk toplumunda aile ile birlikte çocuğa da büyük önem verilmektedir. Çocuk, anne ve babaya bir Tanrı emaneti olarak görülmektedir. Ailenin temel işlevlerinden biri neslin devamını sağlamaktır. Türk atasözlerinde buna önemle işaret edildiği görülür. *“Çocuk olmayan evde baca tütmez.”* *“Oğlanı kızı olmayan avrattan, eski hasır yeğdir.”*, *“Çocuksuz kadın meyvesiz ağaç gibidir.”*, *“Çocuklu ev pazar, cocuksuz ev mezar.”* gibi sözvarlıkları ailenin, dolayısıyla neslin devamını sağlamada çocuğun ne derece önemli olduğu vurgulamaktadır. Çocuk sahibi olmayı teşvik eden bu atasözleri ailenin, insan neslinin çoğalmasında işlevsel olduğunu gösterir. Böylece çocuk hem soyun hem de toplumun devamlılığı sağlamış olur.

Çocuk ailenin temelidir. Evlilik, hukuki yönden ailenin kurulması için yeterli görülse de sosyal, psikolojik ve biyolojik işlevleriyle ailenin çocuk doğduktan sonra gerçekleştiği, aileyi aile yapan temel unsurun çocuk olduğu kabul edilmektedir. Türk atasözlerinde çocuk aile için çok şey ifade etmektedir. Öncelikle aile üyeleri arasında işbirliği ve dayanışmayı canlı tutmaktadır. Çocuk aileyi tamamlayan bir hediyedir. Aileye statü ve maddi gelir sağlar. Yaşlılık için bir güvencedir. Bu bağlamda *“Çocuk evin temelidir.”*, *“Çocuk evin bülbülüdür.”*, *“Çocuk evin neşesidir.”*, *“Çocuk evin şenliğidir.”*, *“Çocuksuz ev boş ambara benzer.”*, *“Çocuksuz ev susuz değirmene benzer.”*, *“Çocuksuz ev kalaysız kaba benzer.”*, *“Çocuksuz ev tuzsuz ekmeğe benzer.”*, *“Çocuksuz ev dumansız bacaya benzer.”*, *“Çocuksuz ev meyvesiz ağaca benzer.”*, *“Çocuksuz ev, susuz değirmene benzer.”*, *“Çocuklu ev pazar,*

çocuksuz ev mezar.” gibi söz varlıkları, çocukların evdeki statüsünü yeterince ortaya koymaktadır. Buna göre, çocuk evin neşesi ve hayat kaynağıdır. Çocuk aile hayatına renk ve canlılık katar.

Çocuk aynı zamanda ailenin gurur kaynağıdır; dosta güven, düşmana korku salar. Nitekim atalar *“Çocuk düşman kilididir.”* *“Çocuk evin altıntopudur”* demişlerdir. Türk toplumunda kız ya da erkek olsun çocuğa büyük değer verilmiştir. *“Çocuk olan evde gıybet olmaz.”* atasözünde ifade edildiği gibi, çocuk evi, aileyi ve yuvayı kötülüklerden, fenalıklardan uzak tutan, aileye kutsiyet kazandıran bir nimet olarak düşünülmektedir. Çocuk sahibi olmayı teşvik eden atasözleri, toplumun ve soyun devamlılığı açısından da uyarı niteliğindedir.

Çocuğun statü ediniminde ya da statü yönlendirmesinde ailenin etkili bir kurum olduğu atalar tarafından dile getirilmiştir. Bu konuda *“Dedesini koruk yemiş, oğlunun dişi kamaşmış”* demişlerdir. Ancak statü aktarımı için aile tek başına yeterli bir unsur olarak da görülmemiştir. *“Ana baba ile iftihar olmaz.”* *“Ata malı mal olmaz, kendin kazanmak gerek.”* biçiminde sözvarlıkları bu duruma açıklık getirmektedir. Çocuklar aile için aynı zamanda itibar kaynağıdır. *“İyi evlât anayı babayı vezir eder, kötü evlât rezil eder.”*, *“Doğan anası olma, doğuran anası ol!”* atasözleri bu gerçeği dile getirmektedir. Özellikle erkek çocuk sahibi olan anne babaların toplumsal saygınlığı daha yüksek olmaktadır. *“Oğlanı her karı doğurmaz, er karı doğurur.”*, *“Çocuksuz kadın meyvesiz ağaç gibidir.”* sözleri bu gerçeği açıklar niteliktedir.

Geleneksel Türk kültüründe çocuk sayısının fazla olması statü ve güven kaynağıdır. Bununla birlikte Türk atasözlerinde çocuk büyütmenin zorluklarına da işaret edilmektedir. *“Çok çocuk anayı şaşkın, babayı düşkün eder.”*, *“Çocuk büyütme taş kemirmek.”* gibi atasözleri çocuk büyütmenin güçlüklerine vurgu yapmaktadır. Çocuğun yetişmesinde, sosyalleşip kişiliğini kazanmasında anne-babanın etkisi büyüktür. *“Ana baba çobansa güttüklerinden sorumludur.”* derler. Türk toplumunda özellikle anneye eğiticilik ve model olma işlevi yüklenmiştir. Yalancılık, hırsızlık gibi ahlaksız davranışlar eğitim sorunu olarak görülür. Atalar *“Çocuk belden olmaz elden olur.”* demişlerdir. Çocuk sadece kalıtım yoluyla değil aynı zamanda verilen eğitim yoluyla da kişiliğini oluşturur. Bu noktada anne baba çocuğun eğitiminden de doğrudan sorumludur. Atalar *“İyi evlât babayı vezir, kötüsünü rezil eder.”* demişlerdir. Çünkü çocukların yapmış oldukları iyi ve kötü davranışlar anne ve babaya mal edilir. İstenilen nitelikleri taşıyan ve yararlı işler yapan çocuklar anne ve babalar için övünç kaynağı; kötülük yapanlar ise utanç kaynağı olurlar.

Çocuklar doğaları gereği büyüklerini taklit ederler, örnek alırlar. Anne baba ne yaparsa çocuk da onu yapar; hangi yola giderse çocuk da o yola gider. Çocukların ilk örnek alacağı kişiler anne babalarıdır. Kız anneyi, oğlan babayı taklit ederek ona benzemeye çalışır. Çocuklar anne babanın birçok kişilik özelliğini taklit ederken ahlakı ve kültürel değerlerini de benimserler. Bu noktada anne babaların davranışları büyük önem taşımaktadır. İyi anne baba sadece çocukların karınlarını doyuracak parayı kazanmayı değil, onların doğru eğitim almalarını sağlayacak ilgiyi de göstermelerini gerektirir. Bundan dolayı atalar sadece çocuklar için değil, anne

ve babalar için de öğütte bulunurlar. “Öyle bir baba ol ki çocuğun başkasının babalarına imrenmesin, öyle bir evlat ol ki baban başkalarının çocuklarına imrenmesin.” “Oğlan atadan öğrenir sofrayı açmayı, kız anadan öğrenir biçki biçmeyi.”, “Keçinin çıktığı yere oğlağı da çıkar.”, “Anasız kuzu melemez.”, “Anasız çocuk evde hordur, babasız çocuk çarşıda.”, “Atasız uşak yularsız eşek gibidir.” demişlerdir. Ayrıca, “Oğul babadan görür at oynatmayı, kız anadan görür sofrayı donatmayı.”, “Kız anadan öğrenir kapı gezmeyi, oğlan babadan öğrenir sofrayı yazmayı.” sözleri de benzer anlamı karşılamaktadır. Kız çocukları söz konusu olduğunda annenin sorumluluğı daha da artmaktadır. “Ana kızına taht kurmuş, baht kuramamış.” sözü bunun için söylenir. Çocukları büyütme için aile büyük fedakârlık yapmaktadır. Gerek yeme ve içmeleri, gerek eğitimleri için ellerinden geleni yapıp olmadık zorluklara katlanırlar. Bu doğrultuda atalar “Çocuk büyütme taş kemirmek.” demişlerdir.

Türkçe atasözlerinde kız çocuğına atfedilen değer erkek çocuktan daha düşüktür; çünkü kız çocuğı ele gidecektir. Erkek çocuktan ise beklentiler büyüktür. Erkek çocuk hem baba soyunu sürdürecektir, hem de anne ve babaya statü kazandıracaktır. “Oğlan doğuran övünsün, kız doğuran dövünsün.”, “Kız evde olsa da elden sayılır.”, “Oğlanınki oğul balı, kızınki bahçe gülü.” gibi atasözleri aile içinde kız ve erkek çocuklarının değerini göstermektedir.

Türk toplumunda çocuğı kadının statüsü ve aile içi ilişkiler açısından önemi büyüktür. Bununla birlikte çocuk, aile için sıkıntılar içermektedir. Çocuk bakım ister, eğitim ister, yetiştirilip topluma ve aileye kazandırılmak ister. Atalar “Çocuğı mu var derdin var.”, “Otuz oğlun olacağına bir oturaklı kocan olsun.”, “Oğlun var mı yemeden kalk, kızın var mı giymeden kalk.”, “Oğlum kızım olalı karga pisliğine hasret kaldım.” gibi sözler çocuk büyütmenin güçlüklerini hatırlatmaktadır.

Türk ailesinde kız çocuklarının erken evlendirilmesi, özellikle kırsal-geleneksel toplumda yaygın bir uygulama olarak yaşanmaktadır. Bunu birçok atasözünde görmek mümkündür. “Kız beşikte, çeyiz sandıkta.”, “Kızı serbest bırakırsa ya davulcuya ya zurnacıya kaçır.”, “On beşinde kız ya erde gerek ya yerde.” gibi kültürel kullanımların, sosyal hayatta evliliğe önem verildiğı ve kız çocuğunun genç yaşta evlendirilmesi gerektiğı gibi düşüncelere ulaşılabilir. Evlilik konusunda annenin babaya göre daha toleranslı olduğu görülmekle birlikte “Evladı ben doğurdum ama gönlünü ben doğurmadım” sözünden de anlaşılacağı gibi, Türk toplumunda ailenin kızların evlenme kararında erkeklere göre daha müdahaleci oldukları görülmektedir.

4. Toplumsal Cinsiyetin Bir Yansıması Olarak Çocuk:

Çocuğı toplumsal cinsiyete göre tanımlayan atasözü 15 adettir. Biyolojik anlamda çocuk doğanın bir hediyesidir. Çocukluk ise kültürel ve tarihsel bir inşadır. Toplumun kadın ve erkeğe yüklediğı anlam ve beklentilerin tamamına toplumsal cinsiyet rolü denmektedir. Toplum çocukları kız ve erkek olarak ayrıştırır ve kültürel beklenti doğrultusunda rol davranışı geliştirir. Atasözlerinde bu ayrımı net olarak görmek mümkündür. Kız çocukları atasözlerinde evlilik, annelik, gelin, anneye yardımcı olma, kısıtlama vb. gibi izleklerle karşımıza çıkarken, erkek çocukları evin

geçimine yardımcı olan, babanın mesleğini sürdüren, soyu devam ettiren, gurur duyulan kişi olarak resmedilmiştir.

Ataların kullandığı “*Oğlan evin direğidir.*”, “*Oğlan oktur, her evde yoktur.*”, “*Oğul ocaktan, ayran bucaktan*” gibi atasözleri, geleneksel kültürümüzde erkek çocuklarına kız çocuklarından daha çok değer verildiğini göstermektedir. Başka bir deyişle, erkek çocuklarının aileye daha çok sosyal beğeni ve saygınlık kazandırdığı düşünülmektedir. Bunun önemli nedenlerinden biri, ailenin kız ve erkek çocuklarından farklı beklenti içerisinde olmalarıdır. Geleneksel Türk kültüründe evin yükünü çekme, aileyi koruma, ailenin adını devam ettirme gibi davranışlar erkek çocuklarından beklenmektedir.

Türk toplumunda erkek ve kız çocuklar arasında cinsiyetçi bakış hâkimdir. Dede Korkut hikâyelerinde de görülen bu durum tamamen kültürelidir. Erkek çocuğuna ailenin temellerini oluşturan ve devamlılığını sağlayan bir varlık olarak bakılmaktadır. Bu çerçevede kız çocuklarına oranla erkek çocuklara daha çok önem verildiği söylenebilir. Erkek çocuklarına evde baba otoritesini temsil ettiği düşünüldüğü için de daha ayrıcalıklı bir statü atfedilmiştir. Kadınların bile aile içindeki statülerini erkek çocuk vasıtasıyla güçlendirdikleri görülmektedir. Toplumda erkek çocuğunu öne çıkaran söylemler atasözlerine de yansımıştır. “*Oğlandır oktur, her evde yoktur.*”, “*Oğlanı her karı doğuramaz, er karı doğurur.*”, “*Oğlanın ki oğul balı, kızın ki bahçe gülü.*”, “*Oğlan doğuran övünsün, kız doğuran dövünsün.*”, “*Oğlu beş olanın gönlü hoş olur.*”, “*Oğlan olsunda oğlak okundan olsun.*”, “*Doğurdum oğlum oldu, evlendi komşum oldu.*”, “*Dünyanın tadı göz, aşın tadı tuz, evin tadı kız*”, “*Baba koruk (erik) yer, oğlunun dişi kamaşır.*” gibi atasözleri, erkek ve kız çocuk ayrımını betimleyen söz varlıklarıdır.

Toplumun kız çocuğuna bakışını yansıtan atasözleri, kızları daha çok ev / aile gibi belli mekânla sınırladığı görülmektedir. Bu anlayışa göre kızların hayatı ev işleri, anne-kız ilişkisi, evlilik, koca, çocuk doğurma gibi olgulardan ibarettir. “*Kız doğuran tez kocar.*”, “*Oğlunu seven hocaya, kızını seven kocaya verir.*”, “*Kız evde tanınır, ipek tezgâhta.*”, “*Kızını dövmeyen dizini döver.*”, “*At beslenirken, kız istenirken.*”, “*Kızı tuzla, çeyizi süsle*” gibi söz varlıkları, kızın sosyal cinsiyet rolünü ifşa etmektedir. Türk toplumunda kızlar evde annenin yardımcısı ve sırdaşı olarak görülmektedir. “*Anasına bak, kızını al, kenarına bak, bezini al.*” “*Ana kızına taht kurmuş, baht kuramamış.*” gibi atasözlerinde söz konusu kültürel ve sosyal aktarımın belirleyiciliğini görmek mümkündür. Bazı atasözlerinde kız çocukları aynı zamanda evlilik olgusuyla birlikte düşünülmektedir. “*On beşinde kız, ya erde gerek ya yerde.*”, “*Kız beşikte (kundakta), çeyiz sandıkta*” gibi atasözleri toplumun kızlara bakışını yansıtmaktadır.

5.Eğitim Öznesi Olarak Çocuk:

Çocuğun eğitimiyle ilgili atasözü 34 adettir. Atasözleri, kültürel aktarım sürecinde önemli bir işleve sahiptir. Bu işlevlerden biri de eğitim işlevidir. Eski kuşağın bilgi, görgü ve anlayışını genç kuşaklara aktarma süreci olan eğitim, pek çok atasözünün içinde karşılık bulmuştur. Çocuk, yaşadığı çevrenin ürünüdür; çevresinde ne gördüyse onu kaydederek. Okul, arkadaş grubu, aile ve akrabalar

çocuğun yakın çevresini oluşturur. Bu noktada atasözlerinde sıkça çevrenin ve özellikle ailenin, eğitim işlevinden söz edilir. *“Kıratın yanında duran ya huyundan ya tüyünden.”* etkilenecektir. Bu etkilenme, olumlu ya da olumsuz anlamda olabilir. Eğitimin olumsuz etkisini azaltmak ve daha etkili kılabilmek için *“Ağaç yaşken eğilir.”* sözü toplumsal belleğimizde yer etmiştir. Atasözlerinde, özellikle kız çocukları söz konusu olduğunda, annenin kız çocuğu üzerinde etkisi daha fazladır. *“Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al.”* sözü, annenin aile içindeki rolünü, özellikle toplumsal cinsiyet açısından vurgulamaktadır. Benzer biçimde, *“Keçi nereye çıkarsa oğlağı da oraya çıkar.”* sözü de, rol model anlamında anneyi işaret etmektedir. Türk toplumunda cinsiyetçi bakış açısının hâkim olması, çocuğun eğitiminde annenin belirleyici olduğunu göstermektedir.

Çocuğun yetişmesinde ve sosyalleşmesinde ailenin büyük etkisi olmaktadır. Özellikle ilk çocukluk döneminde çocuğun bu yakın çevresiyle etkileşimi kişiliğinin oluşumunda etkili olmaktadır. Çocuk kişiliğini küçük yaşlarda kazanır. Geleneksel Türk kültüründe erken çocukluk dönemine dikkat çeken ve modern pedagoji anlayışını yansıtan oldukça anlamlı atasözü bulunmaktadır. *“Ağaç yaş iken eğilir.”*, *“Demir tavında dövülür.”* gibi atasözleri küçük yaşta verilen eğitimin önemine dikkat çekmektedir. Çocuklar küçük yaşta işlenmeye, her türlü bilgiyle donatılmaya elverişlidirler. Yaş ilerledikçe davranış kazandırmak zorlaşır. Nitekim *“İnsan yedisinde ne ise yetmişinde odur.”* sözü, bu dönemde kazanılan davranışların ne kadar kalıcı olduğunu belirtmektedir.

Çocuklar genellikle çevresindekileri izler ve onları taklit ederek öğrenir. Çocuk çevresinde gördüklerini yansıtır. Çocuğun iyi yetişebilmesi için yetişkinlerin çocuğa iyi davranışlar sergilemeleri ve örnek olmalarını öğütleyen pek çok atasözü vardır. Bu çerçevede atalar *“Çocuk kalkar, büyüğe bakar.”*, *“Kız anasından görmeyince sofrayı kaldırmaz.”* *“Çocuk olan yerde dedikodu olmaz”* demişlerdir. Atalar, çocukların yanında nasıl davranılması gerektiğini bilmeyen ya da çocuğunun olumsuz davranışlarından şikâyetçi olan anne babalar için *“Ağaca çıkan keçinin, dala bakan oğlağı olur.”*, *“Ananın çıktığı dala kızı salıncak kurar.”* demişlerdir. Böylece anne babaların çocuklarını eleştirmeden önce kendi davranışlarını sorgulamaları ve onlara örnek teşkil edecek davranışlar sergilemeleri istenmiştir. *“Öyle bir baba ol ki çocuğun başkasının babalarına imrenmesin, öyle bir evlat ol ki baban başkalarının çocuklarına imrenmesin”* sözü bu çerçevede düşünülebilir.

Geleneksel Türk kültüründe çocuk eğitimi için disiplin önemli bir kavramdır. Toplum hâlinde yaşamak belli kurallara uymayı gerektirir. Çocuk bu kuralları ilk kez ailede tanır ve öğrenir. Eğitim, çocukları hayata hazırlama, belirli temel alışkanlıkları kazandırma süreci olduğuna göre, toplumda kuralsızlık ve başıboşluk söz konusu olamaz. İnsanların birlikte ve düzen içinde yaşamaları ancak belirli kuralların uygulanması ile mümkündür. Bu da bizi disiplin kavramına götürür. *“Kızı serbest bırakırsa ya davulcuya ya zurnacıya kaçır.”*, *“Aç bırakma hırsız olur, çok söyleme arsız olur.”*, *“Çıbık iken çatılmayan, odun iken bükülmez”*, *“Yumurtasına hor bakan civcivini cılk eder.”*, *“Kızını dövmeyen dizini döver”* gibi atasözleri, çocuklarını serbest bırakan, bunun sonucunda çocuklar ve ailesi için istenmeyen zararlı

sonuçlar doğuran durumlar için kullanılır. Kısaca atasözleri çocukların eğitiminde belirli bir disiplinin önemine ve gereğine dikkat çekmektedir.

Geleneksel Türk toplumunda çocuk ve eğitime ilişkin görüşleri en iyi biçimde yansıttığı düşünülen atasözleri, bu toplumun engin deneyim ve gözlemlerinin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda ataların çocuk ve çocuk eğitimi konusunda pedagojik bilgilere sahip oldukları anlaşılmaktadır. Geleneksel kültürümüzde çocuğun eğitimiyle ilgili çok sayıda atasözü bulunmaktadır. Bu da bize Türk kültüründe çocuğa ve onun eğitimine önem verildiğini göstermektedir. Yani, *“Çocuk aziz ise terbiyesi daha azizdir.”*

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada anne babaların çocuk hakkında söylemiş oldukları atasözleri incelenmiş, araştırma sonucunda çocuk ve çocukluğu tanımlayan zengin bir söz kaynağı ve çeşitliliğine ulaşılmıştır. Çocuklar hakkında söylenen atasözlerinde hayvan metaforlarının (19), yanı sıra ana (16), baba (11), çocuk (72), evlat (6), kız (26), oğul-oğlandan (29) oluşan aile bireyleri sıkça kullanılmıştır. Aile bireyleri ve hayvan metaforları üzerinden söylenen atasözleri çocuğun ne'liğini, özelliklerini, benzerliklerini, toplumsal anlamını, toplumun diğer üyeleriyle ilişkilerini yansıtmaktadır.

Çocuk hakkında söylenen atasözleri kültürün çocuğa bakışını ortaya koymaktadır. Türk toplumunda çocuk her zaman önemsenmiştir. Evlenmeyi ve çocuk sahibi olmayı özendiren çok sayıda atasözü vardır. Çoluk çocuğa karışmaları noktasında toplumda beklenti ve telkin eksik olmaz. Çocuğun istenmediği ya da az çocuk sahip olmayı öğütleyen atasözleri çok azdır. Atasözlerinde çocuk sahibi olmak gurur verici bir olay olarak takdim edilmiştir; çocuksuz olmak ise acınacak, hatta kınanacak bir durumdur. Toplum, kendi sürekliliğini koruyan dinamik bir yapıdır. İşlevsel olarak çocuğun toplumda sosyo-ekonomik ve kültürel bir karşılığı vardır. Türk toplumunda çocuk ekonomik bir değerdir; aileye prestij ve güven sağlar. Çocuk evin neşesi, ailenin temeli, toplumun geleceği olarak görülmektedir. Kadının değeri / statüsü bile çocuk, özellikle erkek çocuk üzerinden inşa edilmektedir.

Geleneksel Türk ailesi çocuğu önemsemiş fakat gerekli ilgiyi gösterememiştir. Çocuklar, fiziksel özellikleriyle büyüklerin dünyasında daha edilgin bir statüye sahip olmuşlardır. Türk atasözlerinde çocuk, genel olarak edilgin bir kimlikte karşımıza çıkmaktadır. İlk yıllarda çocuğun yetiştirilmesinde/eğitiminde daha çok anne baba belirleyicidir. Çocuk yetişkinlerin istediği gibi davranmalı, bir an önce büyüyüp yetişkin özelliklerini kazanmalıdır.

Atasözlerinde, çocukluk döneminin özellikleri olan; çocuğun oyun çağında olması, toplumsal kuralları ve rolleri tanımaması, eylemlerinin yetişkin eylemlerine benzememesi eleştirilen ve değişmesi beklenen özellikleridir. Çocuk, çocuk gibi davranmaktan vazgeçip mümkün olan en kısa sürede ailenin iş gücüne katılmalı ve sorumluluk almalıdır.

Geleneksel Türk ailesinde baba otoritesinin baskın olduğu, kadının statüsünün düşük olduğu, kız çocuğunun erkek çocuklarına göre daha eşitsiz bir

statüde olduğu görülmektedir. Atasözlerinde erkek çocuk evin geçimini sağlayan, ailenin prestijini yükselten, soyun devamını sürdüren ve baba mesleğini devam ettiren bir konumda ele alınmıştır. Kız çocuğu ise daha çok evlenme-yuva kurma, ev işleri ve anne-kız ilişkileri bağlamında düşünüldüğü görülmektedir.

Atasözlerinde cinsiyetçi bakış hakimdir. Sosyal cinsiyet rolleri açısından kız ve erkek çocuk ayrımı açıkça görülebilmektedir. Özellikle kız ve erkek çocuğu arasında cinsiyetçi bakış, kız çocuklar aleyhine eşitsizlikler yaratmıştır. Toplumsal statü ve davranış modellemesi açısından kız ve erkek çocuklarında, anne-baba ya da kadın-erkek izlekleri üzerinden toplumsal cinsiyet rolü inşa edilmektedir. Atasözlerinde betimlenen kadın modeli evle sınırlıdır; yuva kurmak, çocuk doğurmak, kız çocuğuna modellik etmektir. Erkek çocuğunun işlevi ise daha çok ailenin geçimini sağlamaktır.

Geleneksel Türk kültüründe çocuk eğitimi üzerine çok sayıda atasözünün varlığı, çocuğa ve onun eğitimine büyük önem verildiğini göstermektedir. Atalar çocuk eğitimi konusunda ailenin, özellikle annenin etkisinin büyük olduğunu, eğitimin küçük yaşta verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Çünkü erken çocukluk döneminde verilecek olan eğitimin daha kalıcı ve kişiliğin oluşumunda daha etkili olduğu bilinmektedir. Çocuğun yetiştirilmesinde anne ve babaya büyük görev ve sorumluluk düşmektedir. Çocuk çevresinde olup bitenleri gözlemler ve model alır. Bu bağlamda atasözlerinde, anne babanın sorumluluğu öne çıkarılmakta, doğru model olmaları noktasında dikkatli olunması istenmektedir.

Günümüzde Türk ailesi oldukça değişime uğramıştır. Aile içi otorite ilişkileri daha demokratik bir duruma gelmiş, kız ve erkek çocuklar arasındaki cinsiyetçi bakış yerini daha eşitlikçi bir anlayışa bırakmıştır. Eğitim ve iş kaygısı yüzünden erken evlilik beklentisinde bir gerileme olmuştur. Yaşlılıkla ilgili gelecek beklentilerinin en aza düştüğü söylenebilir. Anne babalara göre gelecek çocuk imgesi değişime uğramıştır. Onlara göre yeter ki, çocuklarının hayatı kurtulsun, yüzü gülsün ve ayakları üzerinde durabilsinler. Dolayısıyla günümüzde çocuklar aile sigortası olarak görülmemektedir. Bununla birlikte aile, kurumsal varlığını güçlü bir biçimde korumaktadır. Çocuk, bugünün küçüğü yarının büyüğü olarak ailenin devamını sağlamaktadır.

Çocuklar hakkında söylenmiş bazı atasözlerin taşıdığı anlamların artık geçerli olduğunu söylemek mümkün değildir. Geleneksel bakış açısının yerini günümüzde daha özgürlükçü bir yaklaşım almıştır. Bununla birlikte atasözleri toplumsal hafızamızı canlı tutmaya devam edecektir. Çünkü atasözlerinde aktarılan çocuk imgeleri ile günümüzde dile getirilen çocuk imgeleri arasında büyük farklılıklar yoktur. Mevcut çocukluk imgeleri de eğitimin, ailenin ve toplumsal cinsiyetin dışında tanımlanamazlar.

Kaynaklar

Aksan, D. (2007). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Aksoy, Ö. A. (1998). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Yay.

- Başgöz, İ. (2006). "Atasözleri Hakkında Atasözleri ya da Atasözlerin Toplumsal Anlamı" (Çev.: Nurdan TuhfeToçoğlu). *Milli Folklor*, 70, 85-91.
- Çelik, A. (2009). "Atasözlerinde Eğitim İletileri". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31, 43-59.
- Duman, T. (2008). Türk Atasözlerinde "Çocuk ve Eğitimi". *Türk Halkları Edebiyatı II, Uluslararası Çocuk Edebiyatı Kongresi(13-15 Kasım) Bildirileri I. Kitap*, Bakü: Kafkas Üniversitesi Yayınları, s.424-429.
- Elkind, D. (2001). "Değişen Dünyada Çocuk Yetiştirme ve Eğitim". *Dünyada ve Türkiye'de Değişen Çocukluk: 3. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi*, (Ed.: Bekir Onur) Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, s. 15-25.
- Ercan, H. (2005). "Çocukluk Felsefesi". *Kebikeç*, 19, 113-120.
- Ergan, N. G. (1994). "Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Aile Modeli Üzerine Sosyolojik Görüşler". *I. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Dünyada ve Türkiye'de Güncel Sosyolojik Gelişmeler*, Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları, 158-168.
- James, A. & Prout, A. (1990). "Introduction". *Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in The Sociological Study of Childhood* (Ed.: A. James & A. Prout). London: Falmer Press. s.1-8.
- Johnson, B. & Christensen, L. (2014). *Eğitim Araştırmaları: Nicel, Nitel ve Karma Yaklaşımlar* (Çev. Ed.: S. B. Demir). Ankara: Eğiten Kitap.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). *Kültürel Psikoloji: Kültür Bağlamında İnsan ve Aile*. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Karadağ, Ö. (2013). "Türkiye Türkçesi Atasözlerinde Çocuk ve Çocukluk". *Milli Folklor*, 98, 109-124.
- Karademir, M. (2004). "Atasözlerinde Manzum Yapı Üzerine Bazı Dikkatler". *AÜ. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 23, 151-169.
- Korkmaz, Z. (2007). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Kümbetoğlu, B. (2005). *Sosyoloji ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü* (Çev.: O.Akınhay ve D. Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Onur, B. (2007). *Çocuk Tarih ve Toplum*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Özkan, B. ve Gündoğdu, A. A. (2011). "Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türkçede Atasözleri ve Deyimler", *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6(3), 1133-1147.
- Şirin, M. R. (2011). *Çocuk Edebiyatı Ders Notları: Çocuk Edebiyatı Okulu*. www.cocukvakfi.org.tr (Erişim Tarihi: 05, 07, 2014).
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Soysal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yörükoğlu, A. (1984). *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*. Ankara: Aydın Kitapevi Yayınları.
- Yurtbaşı, M. (1994). *Sınıflandırılmış Türk Atasözleri*. Ankara: Özdemir Yay.